

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 ..... יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 ..... על שלמה אומן ז"ל
- 11 ..... ביוריים הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 ..... מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
- 17 ..... **פרופ' ישראל אומן, שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 ..... איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 ..... בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 ..... חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו, ישי בורנשטיין**
- 47 ..... נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 ..... האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי**
- 65 ..... **זיבוטפסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים ...
האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 ..... נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 ..... חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
- 102 ..... מו"ר הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- ביוריים בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
- 116 ..... תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביורוי הלכה

- 126 ..... לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 ..... 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן .....

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין .....

תפילה ולשון הקודש

156 מיפוי נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי .....

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר .....

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל .....

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין וְדָבָר": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו .....

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט .....

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר .....

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד .....

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ .....

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר .....

264 .....

274 נתקבלו במערכת .....

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין' .....

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין' .....

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239] .....

"מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו"

דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל

לפני יותר מיובל שנים עמד הנער יעקב בפני החלטה קשה. האם ימשיך לימודיו בש"ס ופוסקים כמסורת זקניו הגדולים, חכם אהרן שויקה זקן אביו שהיה חכם באשי בארם צובא היא חלב, עיר חכמים וסופרים, ועוד בצעירותו הפליא את החכמים בגאונותו, זקנו חכם מנחם שאמרו עליו שחתם את התלמוד בגיל שמונה עשרה וידעו על פה והלך לעשות שנה 'גירוש' עם חברו הרב חסקי לעסוק בבדידות בחכמת הנסתר, ואביו חכם אהרן שלמד קודם עלות השחר מסכת כתובות בעיון עמוק עם הרב עזרא עטיה. כל אלה עמדו על כף אחת

של המאזניים, יחד עם אהבתו הגדולה לתורה שמסורת עזה היא במשפחתנו. על הכף השנייה עמדה אהבתו הגדולה למדע ולמתמטיקה וחלומותיו המדעיים. כבר ידוע מה גָּבַר. "מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו".

הרהרתי הרבה בהחלטה זו, ולא אני בלבד אלא גם דודתי זקנתי ויקטוריה, שהטיחה בו פעם אחר פעם: "הבטחת לי שתחזור לשיבה". בהכרות קרובה עם דודי, ומתוך שיעור קבוע ברמב"ם שלמדנו בצוותא עשרות שנים, ומניסיוני בישיבות ובעולם התורה, אני יכול להעיד בוודאות שעולם התורה הפסיד את אחד מגדולי ראשי הישיבות שיכלו לצמוח בדור זה. בעל שכל ישר היה רבי יעקב, מוח פורה, חריצות, אהבת האמת, ודייקנות וחדשנות נדירות. מי יודע, אולי היה גִּדְל לרבי עקיבא אייגר של דורנו.

ואז במחשבה שנייה אני שוקל, האומנם עולם התורה הפסיד או הרוויח? מפעלותיו

* פרופ' יעקב שויקה נולד בקהיר בשנת תרצ"ו למשפחת רבנים יוצאת העיר חלב שבצפון סוריה. בצעירותו למד לימודים תורניים, ולאחר עליית המשפחה ארצה בשנת תשי"ז למד מתמטיקה ומחשבים באוניברסיטה העברית, והתמחה במיוחד ביישומי מחשב בהקשרי שפה. הוביל כמה פרויקטים חשובים בקנה מידה היסטורי: פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר אילן (מהפרויקטים הראשונים והמקיפים ביותר בעולם לאיחזור מידע בטקסט מלא, עם ידידו פרופ' אביעזרי פרנקל שיח' שזום והתחיל את הפרויקט), מילון 'רב מילים', נקדן טקסט אוטומטי, פרויקט פרידברג לחקר הגניזה הקהרית ו'הכי גרסינן' - פרויקט פרידברג לחקר גירסאות התלמוד הבבלי ועוד. נפטר בכ' בסיון תש"פ. תנצב"ה. (מאמר זה נכתב על בסיס דברים שהתפרסמו במתכונת אחרת בעיתון 'מקור ראשון' בכ"ה סיון תש"פ סמוך לפטירתו).

של דוד ג'קו ז"ל הביאו למהפכה של ממש לא בלימוד התורה בישיבות בלבד אלא גם בפסקי דין נועזים ובחידושים מפליגים. מאות אלפי לומדי תורה ניאותים ממעשיו ומחידושו, והוא הרים את עולם הלימוד בכמה מדרגות. אני קורא פסק מחודש של דיין חשוב, ואני יודע בוודאות שלא היה שום סיכוי שהוא יגיע למקור ההוא שהכריע בעיניו את הכף בלא שימוש בפרויקט השו"ת, שפרופ' שויקה נכנס אליו כשהיה בשלביו הראשונים ושיקע בו כל אונו וחוכמתו יחד עם אחרים, עד שהגיע למה שהגיע. מי שמפקפק בדבריי שויאל להשתמש במחשב, ישווה את הפסקים קודם ליצירת פרויקט השו"ת ואחריו, ויגלה מיד את העושר ההיקף והגיוון שנחשפים אליהם בקלות היום כל צורב וכל דיין. פתאום מופיעים שמות חדשים של ספרים וסופרים. כמובן אינני מתכוון לפסקים של הרב עובדיה או הרב אלישיב שכל התורה הייתה פתוחה לפניהם כפנקס, אלא לדיינים ורבנים שלא נחוו בכישרונות גאוניים כאלה. בוודאי כולם ידעו את הרשב"א ואת הנודע ביהודה והחתם סופר וכדומה העוסקים בסוגיא פלונית, אבל פתאום נחשפים בפניהם עולמות שהיו רדומים מאות בשנים, עולמות מלאי דעת וחכמה מכל גלויות ישראל שנידונו כמעט לשכחה, כשאפילו שמם נשכח אף מן הגאונים מלבד אחד או שניים בדור. נס תחיית המתים חל בהם פתאום, ושפתותיהם מדובבות על ידי כל בחור ישיבה צעיר בעקבות תנועה קלה שעשה באצבעו על המקלדת או הצג.

אשתף אתכם בהרהורי, שאולי יש להם משמעות לעוד דברים. חושב אני על גאון אחד בקהילה קטנה ונידחת בעולם לאורך תולדות ישראל שכל ימיו מחבר ספר, ושוקל אם להוציאו לאור. ואז אומר הוא לעצמו מה טעם אשתמש בפרוטותיי האחרונות ואסע עבור זה עד ליוורנו או קושטא, אפילו אגבר על הכל ואדפיסנו הרי יש עוד מאות ואולי אלפי ספרים כמותו, ומי ידע עליו כלל. ואכן רבים רבים התייאשו, וחוכמה רבה נעלמה מאיתנו ואבדה. ויש שהתעקשו ואמרו שכבר אמרו קדמונים שחובה על האדם לכתוב מה שנתחדש לנשמתו בתורה, והיא חלקו מכל עמלו, והזילו ממון רב, והדפיסו ספריהם, וידעו שהם עומדים נשכחים באיזו ספריה מאובקת. והנה פתע פתאום בעזרת פרויקט השו"ת עולים דברים של אותם אלו שלא נתיאשו, ועולם התורה כולו דן בדבריהם, ואלו שהתייאשו נשכחו מן העולם וחידושיהם שקעו בתהום מצולה.

ועוד אומר, עד אותה שעה היו אופנות לימוד בישיבות ובקהילות, ומי שהיה באותה אופנה נלמד, ומי ששיטתו לא התאימה למהלך החשיבה באותה תקופה עבר מן העולם. אבל עתה העולם הלימודי כולו אחד, ומה שיקבע איזה דברים יתקבלו אינו אופנה אלא תוכן ורמה. דמוקרטיה גמורה במיטבה. וכבר אין הדבר תלוי בבעלי כישרונות צילומיים גאוניים, ואין צורך להשתמש בסגולות לזיכרון ולבלוע מה

שמועיל לשכחה, אלא גדול וקטן יכולים להגיע לכל מקור. האם אין בזה תחילת קיום דברי הנביא "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" ודברי הזוהר שבאלף השישי ייפתחו מעיינות החכמה?

ובעולם הלימוד, זכור אני כשלמדתי בצעירותי בישיבה גבוהה היה בבית המדרש טור אחד ורשב"א אחד במהדורות משובשות, ועמדנו שעות בתור כדי לעיין בהם ולתקן מהשערותינו את גירסתם. שעות רבות הקדשנו לחיפושים בספריות, ורבים ויתרו על המאמץ. והיום בלחיצת כפתור כל ילד מגיע לכל התורה כולה בלא לנוע ממקומו. אינני מסכים עם הטענה שזה ממעט עמל תורה. אין זה ממעט חלילה את העמל. עמל תורה אינו להתרוצץ בין מדפים ולהמתין ימים בתור למהדורה משובשת. עמל תורה הוא לאמץ את המוח, לפתור תעלומות, וכל עולם הידע הפרוש לפנינו בזכות מאגרי המידע רק מגביר את יכולת העמל.

ומה נדבר על המפעל העצום של הגירסאות שמהמם כל רואהו, ועל מפעל הגניזה שבעוד זמן לא ארוך יכירו הכל את המהפכה השנייה והשלישית שהביא דוד ג'קו, שכל בחור ישיבה ותלמיד חכם יוכל לדעת כל הגירסאות הקיימות על כל שורה בגמרא בלא לנוע מכיסאו? בעוד כמה שנים יציפו אותנו מאמרי תלמידי חכמים ובכולם פתאום נמצא עיסוק בגירסאות, דברי גאונים יתורצו בפשטות בלא פלפולים, מי יודע כמה רמב"מים ופסקי רי"ף יתבארו בשופי, וכמה בעלי לשון יוכיחו השערותיהם או יזימו אותם במהרה? מי יגלה עפר מעיניך גאון ישראל רבי אליהו מוויילנא שעמלת כל ימיך לנפות את הבבלי והירושלמי והתוספתא ולקבוע בהם גירסאות נכונות מרוחב דעתך, והלא יעקב תלמיד תלמיד תלמידך בא ומגיש בקנה לכל אחד את כל הגירסאות המדוייקות! ושמא, אני מעז להרהר ביני לבין עצמי אף שאני מסתכן בכך, גם גאון ישראל החזון איש, שראה כמעט ביטול זמן בחיפוש אחר חיפוש בספריות בגירסאות של כתבי יד ישנים, אולי היה מודה ושמח אילו ראה שברגע כמימריה אפשר לדעת גירסאות שונות במקורן האמיתי וליישב בהן סתומות.

אין אני מאלה שסוברים שהמהפכה הזו ביטלה את הצורך בבקיאות, שהרי יש הבדל עצום בין מי שמגלגל את כל התלמוד בראשו לבין מי שיכול לדעת לכשירצה, שהרי זה יודע וזה רק יכול לדעת. לדוגמא, ה"ט"ז חידש והוכיח מן הראשונים שחכמים לא גזרו לאסור דבר שמפורש בתורה להיתר, ורבים מחכמי ישראל ניסו למצוא סתירה לדבריו מתוך גזירות חכמים על דבר המפורש בתורה וגלגלו את כל הש"ס בראשם, ואיך יוכל המחשב לעשות זאת? אין הדברים שווים כלל. אבל בוודאי שמאגרי המידע ותוכנות החיפוש המשוכללות צמצמו מאוד את ההכרח המיוחד בענקים בעלי זיכרון צילומי. נראה, שראה הקב"ה שנתמעטו הגאונים בדורנו, וחס

על תורתו שלא תשתכח חס ושלום, כמו שכרת ברית עימנו, ושלח את האמצעים הללו. בוודאי שרב עתה כוח העיון וכושר החידוש והיצירתיות מהחיפוש שנעשה פשוט ומזומן לכל.

איני מעלים עין מן הבעיות שמייחשוב זה יצר. כבר אמר החכם "עושר שמור לבעלי פרעתו", ולעיתים מי שכל הידע לפניו מדמה עצמו שיכול לפסוק דין, להורות דבר מתוך דבר ולדמות מילתא למילתא, ונמצא מחריב עולם בהבליו, כאותם חולים שמנסים לרפא עצמם באינטרנט בלא שקדמה להם חכמת הרפואה. לעיתים המשתמש שלא בחוכמה אינו יודע משקלו של כל מקור ומשווה קטן לגדול, ופני זקנים לא נהדרו. אבל בעיות אלה שאמיתיות הן בטלות בשישים או באלף בתועלת האדירה. וכבר אמרנו שהביא הדבר לחשיפת מקורות של קהילות שלא שפר גורלן להיות מוכרות על ידי כל החוגים, וכאן במחשב הכול שווים וכל מקור עומד בזכות עצמו וחוכמתו, ולא במקרה הכרת קהילות ישראל דבר כל כך חשוב היה בעיני פרופסור שויקה.

עשרות אלפי חידושי תורה שיעורים ומאמרים לא יכלו להיכתב בלא עבודותיו של הדוד ג'קו. מעתה נשקול שוב, האם החלטתו היטיבה עם עולם התורה? אולי הפסדנו גאון בתורה, אבל הרווחנו רבבות עמלי תורה שעושים מה שעשה גאון אחד או שניים. אך על אף כל מה שאמרתי, גם עתה אין התשובה פשוטה אצלי. כי אם כך פעל רבי יעקב בעולם המדע בכישרונותיו וחריצותו, מי יודע איזה נפלאות היה פועל בעולם התורה?

ועל זה פסקתי פסוקי: "מה' מצעדי גבר, ואדם מה יבין דרכו".

